

Moziba, színházba nem járok, könyvet se szeretek olvasni. Jól érzem magam így, nem bánom meg, hogy elmentem a gyárba, inkább csak azt, hogy miért nem hamarabb, mindjárt a fogság után fogtam bele."

Ime: cseppben a tenger! Egy család életmódváltása a nagycsaládi nyomorúságból a munkássá válásig és annak minden problémájáig. Végezetül csak azt szeretném még mondani, hogy érdemes és szép a honismeretnek ezzel az új ágával is foglalkozni. Népünk életének, fejlődésének új szakaszát ismerjük meg benne.

Dr. Havasi Zoltán:

A honismereti mozgalom és a könyvtárak*

1. A honismeret és a nemzeti könyvtár viszonya szembeszökő. A honunkra, hazánkra vonatkozó írott, nyomtatott ismeretek gyűjteménye legteljesebben az Országos Széchényi Könyvtárban található. Azok is, amelyek hazai szerzőktől valók, de azok is, amelyek külföldi szerzők tollából rólunk szólnak, ránk vonatkoznak.

Sőt, az is rögtön nyilvánvalóvá válik, hogy ha a honismeretek gyűjtőterepét, a hazára vonatkozó ismeretek körét és a nemzeti könyvtár funkcióit együttesen nézem, akkor ezek az ismeretek szükségszerűen a tágabb, az egyetemesebb összefüggésekbe is helyezendők; hiszen a nemzet más nemzetekkel való kapcsolatában létezik, kultúrája is más nemzetek kultúrájával való kapcsolatában alakul, fejlődik folyamatosan; így a haza és tágabb otthonunk, vagyis a világ elszakíthatatlan kapcsolatba kerül.

A honismereti mozgalom és a könyvtárak viszonyát tekintve, az adott könyvtár rendeltetésétől, helyétől, fenntartó intézményétől, az általa ellátandó területtől és szakterülettől függ, hogy mire terjeszti ki hatókörét, figyelmét. Az adott település vagy az adott anyaintézmény hatósugara szabja meg a honismereti munka érdekében kifejtendő tevékenységet. De ez esetben is fel kell készülni azokra az olvasói, kutatói, tájékoztatási igényekre, amelyek a hatókörén túli kapcsolatokra utalnak.

A helyismereti gyűjteménynek minden vonatkozásában kielégítő képet kell adnia a városról, a vidékről, ha ez irodalmi források alapján lehetséges. Sok könyvtár már korábban is fontosnak tartotta az idevágó irodalom megszerzését, az érdeklődés azonban inkább történelmi, irodalmi, művészeti, esetleg néprajzi jellegű volt. Ma már ez nem elég. Tisztában kell lenni az egyes vidékek természeti viszonyaival, gazdasági, ipari, mezőgazdasági arculatával. Örvendetes az a törekvés, amely a helyi munkásmozgalom dokumentumainak összegyűjtésére irányul. Előtérbe kerül az intézménytörténet, a szervezettörténet és az üzemtörténet igénye. Mindezekre könyvtárainknak is fel kell készülniük.

Nem elég csak könyveket gyűjteni. A könyvek mellett igen nagy szerep jut az egyéb kiadványoknak, kéziratoknak. Alapvető fontosságú a helyi sajtó gyűjtése (nap- és hetilapok, a terület üzemi lapjai, folyóiratok, a terület iskoláinak értesítői és minden periodika-féleség). A kisnyomtatványok közt gyűjtendők a rölapok, a műsorok és a plakátok is. Minél teljesebb térképgyűjteményre is szükség van.

Hol helyezkedik el elvileg és gyakorlatilag az Országos Széchényi Könyvtár — mint hazánk nemzeti könyvtára — a honismereti munkát alátámasztó könyvtári rendszerben?

Az Országos Széchényi Könyvtár fenntartója, anyaintézménye a szocialista magyar nemzet. A honismereti mozgalom szemszögéből, nézve hazánk legnagyobb „helyismereti gyűjteménye”. Elvileg minden megtalálható benne, amit Magyarországon nyomdai úton előállítanak, sőt különgyűjteményeiben még egyéb, nem nyomdai úton előállított, írott szövegeket tartalmazó dokumentumok is vannak. Mégis a helyi gyűjtésnek pótolhatatlan szerepe van.

A helyismereti gyűjtemények széles körű feladata, hogy minél több emberben erősítsék a helyes történelmi szemléletet, a szülőföld szeretetét. Az ismeretek a kutatás, a szakemberek közvetítésével válhatnak a közműveltség elemeivé. A helyismereti gyűjtemények darabjai, dokumentumai így elsősorban a kutatás rendelkezésére állnak. Ezek a gyűjtemények nem annyira olvasmányként, hanem elsősorban forrásanyagként jönnek tekintetbe. A fejlődő technika segítségével azonban ma már más-más megoldásokban is beszerezhetők a kutatáshoz szükséges forrásértékű dokumentumok.

* Ennek az írásnak, valamint Kemény G. Gábor 75. oldalon lévő cikkének közlésével köszönetjüket a jubiláló Országos Széchényi Könyvtár. (Szerk.)

Az Országos Széchényi Könyvtár olvasószolgálatára számos megyei, városi és járási könyvtárral (szórványosan községi könyvtárral) áll kapcsolatban, elsősorban és leggyakrabban eseti igények szerinti bibliográfia összeállításával vagy irodalom-ajánlással, illetve egyéb tájékoztatással. Másodfokon ez a munka sokszor könyvtárközi kölcsönzésbe vagy reprográfiai szolgáltatásba fordul. Az átlagosnál igényesebb kérések főleg előkészületben levő kiállításokkal kapcsolatban fordulnak elő (bibliográfia, irodalom-ajánlás, illusztratív anyag válogatásai, kiállításra alkalmas reprográfiai megoldás kiválasztásával, a forgatókönyvvel kapcsolatos tájékoztatással). Az igények mindenekelőtt helytörténeti jellegűek. Második helyre a vidéki főiskolai tanárképzés körében felmerülő — főleg szakdolgozati — igények, továbbá középiskolai tanulmányi versenytémák, a harmadik helyre pedig a tanácsai szervek teendőivel kapcsolatos könyvtári igények tehetőek.

Az Országos Széchényi Könyvtár különgyűjteményeinek viszonylag kevés kapcsolata van a közművelődési könyvtárakkal. Helytörténeti jellegű igény időről-időre felmerül a Kézirattár, olykor — kiállítással kapcsolatban — a Kisnyomtatványtár, továbbá a Régi Nyomtatványok Tára anyagából. Fejlesztendő lenne a Zeneműtár, a Színháztörténeti Tár és a Térképtár kapcsolata a közművelődési könyvtárakkal. Különösen a helyi vonatkozású történeti kiállításokhoz kaphatnának azoktól segítséget, tanácsot, kópiákat, olykor esetleg eredeti anyagot.

2. Erdemes általánosabban is szólni, s röviden áttekinteni, hogy miként jut érve nyre a hagyomány és az újat építés a 175 éves Országos Széchényi Könyvtárban.

A magyar nyelv kilencszáz éves írásbeliségre tekinthet vissza. A magyarországi könyvnyomtatás több mint ötszáz éves. Nemzeti könyvtárunk pedig ebben az évben ünnepli alapításának százhetvenötödik évfordulóját. E három, egymással összefüggésbe hozható művelődéstörténeti ténynek, a hazai és az egyetemes művelődésben játszott szerepüknek helyes nemzeti önismereten alapuló megítélését nehezíti, ha a tudományban a sajátosan hazait akarom kiragadni, hiszen a tudomány nemzetközi. Erre a fogós kérdésre azonban már 1865-ben megfelelt Arany János akadémiai főtitkár:

„A tudomány cosmopolita természetű, igazi határai addig terjednek, hol az emberi ismeret lehetősége megsűnik, s e határ ma épp oly beláthatatlan, mint volt ezred év előtt. Ezért, kik politikai jólétünkre közvetlen befolyást várnak tőle, vagy éppen, hogy szónoki virágokkal plperesse magát, könnyen gyanúba veszik, mintha mellőzné a hazafiságot. De valaminnt anyagi téren nem az elzárkózás — mely már lehetetlen is — szolgálát ödvöngök, hanem minél nagyobb részvét a világ forgalomban; úgy a szellemek terén politikai súlyunk aszerint növekszik, amint osztalékkal járultunk az egyetemes tudomány előbbviteléhez. Egy van főleg, mi első helyen reánk magyarokra néz: hazánk minden oldalú megismerése, s megismeretése a nagyvilággal. Ha majd e haza szent földjén minden ismerve lesz, minden kődarab elmondja, honnan jött, kikkel találkozott, ha minden élő, mely rajta tenyész és mozog, általunk összegyűjtve, a közös rendszerben foglal helyet, ha kitanultuk ege mérsékletét, a nedv és aszály-hordozó fuvaltak viszonyait; ha népei egymásra temetkezeti réteget felbúvároltuk a legmélyebbig, de kivált a ma élőknek — edes nemzetünknek — nyelv és tetteben nyilatkozó múltját, jelenét a tudomány teljes fényébe állítottuk; ez által oly politikai tőkére tettünk szert, melynek keletét legörömeztsebb ismeri el a művelt külföld. És im ez a honszeretet a tudományban!”¹

Ezek a gondolatok vetődhetek fel — bár akkor még kevésbé kimerült formában — 1803 decemberében az 1802-ben alapított Országos Széchényi Könyvtár ünnepélyes megnyitására. Akkor, amikor már látnivaló volt, hogy gróf Széchényi Ferenc nagy-lelkű adománya nemcsak könyvtáralapításra való, hanem a nemzetének ajándékozott gyűjteményi megveti alapját a nemzeti közgyűjteményeknek, tehát a múzeumoknak is.

„Ime maguk előtt látták a piczi mustármagot. Vajjon sikerül-e ennek oly terebélyes fává növekednie, hogy lombozata alá össze lehessen gyűjteni mindazt, a mit a magyar tudomány, a magyar irodalom, a magyar művészet már alkotott és még alkotni fog? A mit a kegyelet, vagy a szerencsés véletlen a múlt emlékeiből számunkra megörzött? A mit a természet pazar kézzel szétszórta az országban? Hogy azután innen áradjon szét a tudásnak, a hasznos ismereteknek termékenyítő ténye, a nemzeti öntudatnak lelkesítő melege!”²

Kétségtelen: a nemzeti öntudatra szükség volt. Történelmünk több szakaszában volt rá szükség. Többször veszélybe került az anyanyelv és a ráépülő kultúra. Volt úgy, hogy már-már későinek mutatkozott a védekezés, a megmaradásért indított küzdelem, a társadalmi haladás vonalában való megkapaszkodás. Am a még lassú társadalmi mozgás is felgyorsult a felvilágosodás magyarországi térhódítása idejére.

¹ A Magyar Tudományos Akadémia mástól évszázada 1825—1975. Bp. Akadémiai Kiadó, 1975. 104—105. old.

² Kollányi Ferencz: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára 1802—1902. Bp. 1905. I. köt. 107. old.

Nem ellentmondásoktól mentesen. Késleltető tényező volt az osztrák elnyomók sajtóérdekük szerinti kulturateremtő akarata. Majd éppen ebből a szorításból való kitörés szándéka lendítette a hazai erőket a művelődés intézményeinek, bázisainak megalapozására.

Késésben voltunk. Ellentmondás volt az általunk a bevezetőben említett három tényező — a magyar írásbeliség kezdete, a könyvnyomtatás megindítása, a nemzeti könyvtár létesítése — közötti időbeli eltolódásokban. Az egyetemes művelődéstörténet korszakai szerint sem látszik késeinek a magyar írásbeliség kezdete, a magyarországi könyvnyomtatás indulásának időpontja különösen nem, de a nemzeti közgyűjtemények hiánya már komoly akadály volt a hazai tudományosság fejlődésének, a társadalmi haladásnak, a nemzeti függetlenség kivívásának.

Széchényi 1795-ben kezdett magyar vonatkozású könyveket, kéziratokat gyűjteni. Könyvtárat 1798-ban nyitotta meg a tudósok számára. Hat évvel később, 1802-ben pedig nemzetének ajándékozta a gyűjteményt.

3. A nemzetnek adományozott könyvtár jelenünkben válhat igazán a nemzet könyvtárává, a hazai kulturális és tudományos élet tényezőjévé és az egyetemes művelődésben, a nemzetközi könyvtári életben egyre inkább számotartott és számottevő intézménnyé. Nemzeti művelődésünk történetének az eddigiekhez képest teljesebb és hitelesebb bemutatása érdekében a nemzeti hagyományok, a nemzeti kulturális értékek számbavételének új vállalkozásai indulnak el. Az írott emlékek, a nyomtatott könyvek felkutatása, rendszerezése, a kezdettől máig ívelő vonulatba rendezése nélkül nem képzelhető el a forrásokra alapozott marxista művelődéstörténet.

A felszabadulás után jelentősen fejlődő nemzeti könyvtár feladatainak pusztán számbavétele, az összetetten kialakult funkciók helyes arányainak meghatározása, az ötmillió-háromszázezer könyvtári egységből álló könyv- és egyéb dokumentumállomány használható ismeretkivé, tudásanyaggá szervezése, a mintegy ötszáz dolgozó munkájának egybefogása, az évi közel ötvenmillió forinttal való felelős gazdálkodás nem kis feladat. Az intézmény feladatai két nagy csoportba oszthatók. Az egyik a gyűjteményekre épülő sajátos nemzeti könyvtári feladatok és szolgáltatások, a másik az a tevékenység, amelyet az ország könyvtárainak támogatása, vagyis végső soron a hazai olvasási kultúra fejlesztése érdekében kifejt.

A nemzeti könyvtár a teljesség igényével gyűjti, nyilvántartja, feldolgozza, vagyis katalógusaiban feltárja, rendelkezésre bocsátja az országban megjelent és az országra vonatkozó külföldön keletkezett könyvtári anyagot. Alapvető nemzeti könyvtári feladatain túl — az ország könyvtári rendszerének részeként — meghatározott szakterületeken, tudományterületeken (a magyar irodalomtudomány, később a magyar történettudomány szakterületén) szakkönyvtári feladatokat is ellát. Részt vesz a hazai szakirodalmi tájékoztatási rendszer tevékenységének összehangolásában (ezen értendő a társadalomtudományi és a népgazdasági információs rendszer is), de részt vesz nemzetközi könyvtári kapcsolataink szervezésében és fejlesztésében is. Gyűjteményét — nyilvános szolgáltatásai révén — hozzáférhetővé teszi a tudományos kutatás számára, valamint közművelődési és tanulmányi célokra. A kutatás, tájékoztatás meg a feltáró munka alátámasztására gyűjti az egyetemes emberi művelődés kiemelkedő, átfogó jellegű irodalmi értékeit, és az úgynevezett segédkönyv jellegű kiadványokat. Szakkönyvtári feladatai teljesítése érdekében gyűjti továbbá azt a külföldi szakirodalmat, amely a kijelölt tudományterületek, szakterületek műveléséhez szükséges. Gyűjti, tudományosan feldolgozza és őrzi az ország írás- és könyvtörténeti emlékeit, beszerzi a külföldi írás- és könyvtörténeti szakirodalmat.

Feladatainak második csoportja keretében: a nemzeti könyvtár a hazai kiadványok bibliográfiái számbavételével, a kiadványok kötelempéldányainak elosztásával, a különböző jelentősebb könyvtárak által beszerzett tudományos értékű külföldi könyvtári anyag központi nyilvántartásával, a könyvtárakról és szolgáltatásukról adott felvilágosítással, a nemzetközi kiadványcserét érintő központi feladatok ellátásával, a könyvtárak állományában fölöslegessé vált könyvtári anyagoknak a könyvtári rendszeren belüli hasznosításával, a hazai és nemzetközi könyvtári kölcsönzés szervezésével, továbbá szakmai segítség nyújtásával, irodalom- és könyvpropagandával támogatja az ország könyvtárainak tevékenységét.

Milyen feladatok várnak a 175 éves nemzeti könyvtárra a következő tervidőszakokban? Az egyik feladat a szocialista nemzeti könyvtári funkciórendszer továbbfejlesztése korunk igényei szerint; figyelembe véve, hogy általános jelenség a nemzeti könyvtárak szerepének a hazai könyvtári rendszereken belüli növekedése, vagyis a közműveltség fejlesztésének vállalása, és a nemzetközi információs rendszerek kialakításában való közreműködése.

Nekünk, nemzeti könyvtárosoknak a következő években erősíteniünk kell azt a felfogást, amely számol a magyarországi könyv- és könyvtártörténeti, művelődés- és tudománytörténeti, valamint az úgynevezett hungarika-kutatások jelenlegi fejlettségi szintjével, számot vet a magyar történeti és irodalomtörténeti stúdiumok forrásanyagainak (nyomtatványok, kéziratok, egyéb dokumentumok) bibliográfiai feltártóságával, figyelembe veszi a hazai közművelődési szint, elsősorban az olvasási kultúra fejlettségi állapotát, a tájékoztatástudomány, az információszoftárgyalkatás gépesítésére irányuló nemzetközi törekvések követelményeit. Az elmúlt évek tapasztalatainak, valamint a tudományos kutatás többször kifejezésre juttatott igényeinek ismeretében erősíteniünk kell a nemzeti könyvtárra háruló (művelődéstörténeti és tudománytörténeti szempontú, valamint a közművelődés igényeit figyelembe vevő) hungarika-kutatókat, vagyis a könyvtári hungarika-dokumentumok gyűjtésével és bibliográfiai számbavételével összefüggő feladatokat.

Erőnket reálisabban felmérve, nagyobb szervezettséggel kell részt vennünk a hazai szakirodalmi információs rendszerben és nemzetközi kapcsolataink szervezésében. A hazai szakirodalmi információs rendszer továbbfejlesztése érdekében a könyvtárak számára nyújtandó úgynevezett központi szolgáltatásokat új alapokra helyezzük, az új könyvtári törvényerejű rendelet végrehajtása során bővítjük. A tervezés és fejlesztés megalapozottabbá, átgondoltabbá és hatékonyabbá tétele, a komplex számítógépesítés könyvtári szakmai, gépi és számítástechnikai szellemi háttérére megteremtése érdekében az intézményen belül összefogottabb, egybehangoltabb, a különböző szakembereket (könyvtárosokat, rendszerszervezőket, számítástechnikusokat) együttesen igénybe vevő, rendszeres tevékenységet kell kifejlesztenünk.

Mit kívánhatunk végül az ebben az évben jubiláló Országos Széchényi Könyvtárnak, hazánk nemzeti könyvtárának és önmagunknak? Allománya gyarapodjon kulturális életünk új, a gyűjtőkörébe tartozó kiadványokkal, gyarapodjon eddig még be nem gyűjtött értékekkel, hogy minél teljesebb és hitelesebb tükrö legyen nemzeti művelődésünk múltjának és szocialista kultúránk jelenének. Kívánjuk, de teszünk is érte, hogy a könyvtár mai gárdája és eljövendő nemzedéke lehetőleg töretlen ívben tudja a maga feltáró, bibliográfiai és kutatómunkájával bemutatni, az olvasók és kutatók rendelkezésére bocsátani az itt lecsapódó ismeretek folyamát.

Dr. Berza László:

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteménye

Százötven éve született Szabó Ervin és hetvenöt éves a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. Es ha az évfordulók mögé nézünk, akkor kiderül, hogy már csaknem hatvan esztendeje halott Szabó Ervin, aki nagyszerű politikai és szervezőkészséggel formálta a fővárosi könyvtárat, aki máig is modern katalógusrendszerrel teremtett, a könyvállomány összetételét kialakította a központban, szociológiai állományt gyűjtött, ugyanakkor modern fiókhálózat létesítésén dolgozott, hogy a könyvet a főváros minél nagyobb tömegei elérhessék. Világosan meghatározta a várostörténeti feladatokat is, amelyet joggal várnak a könyvtártól az olvasók. Elképzelései egyértelműek voltak és azok eredményeként alakult ki a Budapest-gyűjtemény, amely 1914 óta — mint önálló részleg — állományában és letszámában sokat fejlődött. A számszerű növekedés mellett egyértelműen tisztázódtak a feladatok, amelyeket az ország legnagyobb — zömében nyomtatott dokumentumokkal foglalkozó — helytörténeti gyűjteményének végzenie kell. Az állomány gyűjtése és a profil kialakítása az önállóvá válás idején meghatározott elvek szerint történt és annak létrehozásában, valamint néhány budapesti téma irodalmának feltárásában az elődöknek vitathatatlan érdemei voltak.

A város történetének irodalmát a két világháború közt a Budapest-gyűjtemény dolgozó adták közre. Ebben az időben jelent meg Aquincum — a pesti és budai gyógyfürdők és gyógyforrások —, Buda és Pest 1686-os visszavívása, valamint Buda és Pest a szabadságharc idején témájú bibliográfiai összeállítás. Az ő érdemük, hogy a már korábban is gazdag, ritka becsű kiadványok, a XVI., XVII. századi történelmi eseményeket tárgyaló latin, német, olasz stb. nyelvű forrásanyagok, továbbá a XV. századi könyvritkaságok számát gyarapították. Ugyancsak az ő érdemük, hogy a fővárosi vonatkozású nyomtatványokat mindenkor igyekeztek a lehető